

MEVLÂNÂNA'NIN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE TOPLUMA BAKIŞI

Yrd. Doç. Dr. Erhan YETİK

Mevlâna Celaleddin Rumi (604/672) ölümü üzerinden 700 yılı aşkın uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen hatıraları taze, eserleri ölümsüz, ender şahsiyetlerden biridir.

O, mutasavvıf, mütefekkir, ve şair kişiliğiyle sadece geçmiş yüzyılların insanı değil, günümüze ışık tutan, gelecekte de gönülleri aydınlatmaya devam edecek müstesna bir hüviyete sahiptir. Asırların insanı olarak kabul gören Mevlâna'nın bu gücü ise, Onun ne sadece sufiliğinden, ne de şairliğinden değil, büyük mutasavvıf şair olduğu kadar, ünlü bir mütefekkir olan şairimizin emsalsiz eserleriyle insanlığa ilettiği diriltici mesajlardan, ölümsüz fikir ve düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. O bu özelliği sebebiyle olmalıdır ki doğunun ötesinde batıya, hatta dünyaya yayılan haklı bir şöhre ve derin bir tesire sahip olmuştur. Başta Mesnevi'si olmak üzere eserleri çeşitli dillere çevrilmiş, her vesile ile pek çok bilim erbabı ona olan hayranlıklarını ifade etmiş, onun aşk ve sevgi içeren telkinleri bir çak kişiyi hidayete erdirmiştir.

13. Yüzyıldan günümüze kadar etkileri bilinen, 13. yüzyıl Türk-İslam dünyasının önde gelen simalarından biri olan Mevlâna Celaleddin Rumi'nin "Dünya Görüşü ve Topluma Bakışı"nı bu makalede arzetmeye çalışacağım. Bunun için de özellikle Mevlana'ya göre dünya nedir? Dünya-insan ilişkisi nasıl olmalıdır? O, insanlara, topluma nasıl bakmaktadır? Onun toplum bireyleri ile ilişkileri nasıl olmuştur? Gibi sualleri cevaplandırmaya gayret edeceğim. Hemen ifade edeyim ki bu suallere cevap ararken Mesnevi taranmış, diğer kaynaklardan ise kısmen istifade edilmiştir.

Mevlâna'ya Göre Dünya:

Bilindiği gibi dünya fiziki ve jeolojik yapısı dışında mefhum olarak hakkında pek çok değerlendirme yapılan bir terimdir. Genellikle bu değerlendirmelerde dünya tabirinin içine, dünya hayatı yerleştirilir ve buna göre onunla ilgili hükümler verilir. Meselâ: Kur'an'da dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibaret görülür(1), ahiret hayatına nisbetle değersiz olduğu bildirilir(2). Peygamber (S.A.V.)'in hadislerinde de dünyanın Allah katında bir sinek kanadı kadar olsun kıymeti olmadığı(3), ahiret karşısında parmağını denize batıran kimsenin parmağına bulaşan su kadar bir payı olduğu yer alır(4).

1) Ankebut, 64

2) Tevbe, 38

3) Tirmizi, Ebu İsa Muhammed, Sünen, Mısır, 1975, Zühd, Nr.-2320, IV, 560

4) Tirmizi, a.e. Zühd, Nr2323, IV, 561

İnançsızlara göre dünya hayatı yegane ve gerçek hayat, inananlar için ise; ebedî mutluluğun ya da korkunç bir azabın kazanıldığı yerdir.

Mevlâna dünyayı maddi bir varlık olarak görmez. Ona göre dünya ne para, ne kumaş ve ne de kadındır. Dünya Hak Teâlâ'dan gaflettir.(5) Yani insanı Hak'tan, hakikat bilgisinden, ebedî mutluluğa giden yoldan engelleyen her şeydir. Böyle bir dünya ise insan için karanlıktır, kapalı bir zindandır. Keza, dar olduğu için insanı iki büklüm hale sokan bu dünya (6) Mevlâna tarafından bir berzah alemi olarak tavsif edilerek sönmeyen ışığın, gerçek alemin onun ötesinde olduğu beyan edilmiştir.(7)

Dünyayı sesi hoş, içi boş bir davula benzeten(8) Mevlâna, bu teşbihi ile de dünyanın aldatici güzelliklerine ve gerçek kimliğine dikkat çekmek istemiştir. Bir başka beyanıyla Mevlâna dünyayı olgunlaşma yeri olarak görür ve onu bir ağaca benzeterek biz de bu ağacın meyveleriyiz der. Dünya ağacında ham olan meyveler dala iyice yapışık olarak dururlar. Olgunlaşan ve tatlılaşan meyveler ise onu terkederler. Köşklere ve saraylara iyayık olmak için olgunlaşmak gerekir. Hiç ham olan meyve köşke ve saraya girebilir mi? (9) diyen Mevlâna bunun da ancak dünya ağacı ile münasebeti sürdürerek onun dalında olabileceğini anlatır.

Dünya İnsan İlişkisi :

Dünya-insan ilişkisini orjinal bir teşbihle dile getiren Mevlâna "su geminin içine girse onu batırır. Fakat altında bulunursa onu yüzdürür"(10) diyerek dünya denizinin suyundan yani mal, mülk, hırs, şöhret vesairenden insan gemisinin içine sızıntı olur ve bu sızıntı onarılmazsa gemi batar. Lakin böyle bir sızıntı yoksa o gemi küçük denizleri de aşar okyanusları da... Bu sebeple kalbi, içi sağlamlaştırmak gönül teknesine dünya deryasından onu batıracak, helak edecek bir nesne sokmamak gerekir. İçeri sokmamak şartıyla, yani malın, mülkün, altının ve gümüşün, tümüyle dünyevi zenginliklerin esiri olmamak kaydıyla geminin altındaki su misali bunların çokluğu önemli değildir. Hatta geminin hareketi için suyun varlığı nasıl gerekli ise, insan için de dünyevi şeyler o nisbette lüzumlu ve hayatîdir. Gemi ve derya belli bir yolculuğu tamamlamak için nasıl birlikte düşünülüyorsa, insan ve dünya da öyledir. Menziline ulaşabilmesi için geminin yolu deryadan, insanın yolu da dünyadan geçer. Ancak bu ilişkide dengenin iyi kurulması, geminin karaya oturtulmaması önem arzeder. Bu nedenle insan gemisini yüzdürebileceği suya açılmalı, elindeki sandalla okyanuslara çıkmaya kalkışmamalıdır. bir bakıma zindandan çıkışın, tutsaklıktan kurtuluşun yolu mezkur dengenin kurulabilmesiyle doğru orantılıdır diyebiliriz.

5) Mevlana Celaleddin Rumi, Mesnevi, çev. Veled İzbudak, İst. 1953, I, 79

6) a.e., III, 288

7) a.e.,II, 13

8) Mevlana Celaleddin Rumi, Mektuplar, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İst. 1953, s. 36

9) Mesnevi, III, 104

10) a.e.,I, 79

Bilindiği gibi ebedîsaadetin kazanılabileceği tek yer olan dünyanın insan için değer ve önemi tartışılmaz bir gerçektir. Dünyadaki her şey ise, kainatın en şerefli yarattığı olan insan içindir. O halde insan gemiyi karaya oturtmadan, dünyayı asıl hedef haline getirmeden, ona tutsak olmadan sayısız dünya nimetlerinden yararlanabilme imkanına ve hakkına sahiptir. İşte bu noktada insanın görevi; durmadan, dinlenmeden çalışmaktan, dünya ile olan ilişkisini sürdürmekten ve nihayet meşru ölçüler dahilinde dünya nimetlerinden istifade etmekten ibarettir. "Tende kudret oldukça çalışıp kazanmak gerek" (11) "Kudretin kazanmak için bir sermayedir. Kudret zamanını kaçırma, kıymetini bil."(12)"Tanrı sana el vermiştir bir iş yap, kazan diye... (13) "Yarın yaparım deme, nice yarınlar geçti. Ekin zamanı tamamıyla geçmesin. Bu iki günceğizinde olsun kuvvetin varken gücünü Hak yolunda sarfet." (14) diyen Mevlâna açık bir biçimde bu gerçeği dile getirir. Evet, tende kudret oldukça çalışmak, kazanmak ve sahip olunan gücü Hak yolunda kullanmak... Mevlâna'ya göre çalışmak dünya-insan ilişkisinin nirengi noktasını teşkil eder. Zira insan ancak çalışıp kazandıklarının karşılığını görür. "Dünyada diken eken kişi ancak yeşermiş taze diken biçer." (15), "Buğdayı olmaksızın değirmene gidenin yalnız saç, sakalı beyazlaşır, başka bir şey elde edemez." (16) görüşünde olan Mevlâna, insanın bu dünyada yanlış adım atmamasını, sonunda pişman olacağı bir davranışta bulunmamasını öğütleyerek "Tanrı sırları meydana çıkarır... Madem ki sonunda bitecek, kötü tohum ekme..."(17) der. Ayrıca "insanın elde ettiği şey zararsa çalışmamasından, kârı çalışıp çabalamasındandır" (18) sözüyle de dünya-insan ilişkisi açısından son derece önemli olan bir hususa temas eder ve "Yiğitim kadere az bahane bul. Nasıl oluyor da suçunu başkasına yükletiyorsun? Zeyd kana girsin, cezasını Amr çeksin. Amr şarap içsin, Ahmed dayak yesin. Bu olurmu? Gündüzün çalışıyorsun, akşamleyin ücretini başkası almıyor. Neye çalıştın da faydasını ya da zararını görmedin? Ne ektin de devşirme vakti onu biçmedin? (19), diyerek tembelliklere reçete olarak sunulan cebir anlayışını, kaderciliği açık bir şekilde reddeder, dünya-insan ilişkisini yönlendirme konusunda insanın hür iradesinin rolünü ve fonksiyonunu hatırlatır. Keza dünya-insan ilişkisinde insanı ileriye dönük hareket etmeye teşvik eden Mevlâna, onu bir yolcu olarak görür ve "Sermayeni, azığını bugün için değil, ileri için hazırla. Yolcunun yüzü ve gidişi ileriyedir..."(20) diyerek bu düşüncesini açıklar.

Kısacası, debelenmekle başlayan dünya - insan ilişkisi, bir başka ifade ile dünya

11) Mesnevi, II, 56

12) a.e., III, 269

13) a.e.,V, 199

14) a.e., II, 97

15) a.e.,II, 12

16) a.e., VI, 353

17) a.e., V, 322

18) a. e., VI, 35

19) a. e., VI,35

20) a. e., VI, 220

hayatı, sürekli bir mesaf ile devam eder. Bu mesaf Hakka yol bulmak, vuslata ermek, ilâhi rızayı tahsil etmek için gerekli ve zaruridir. Bu maksatla insan gösterilen hedef doğrultusunda mesaisini sürdürmeli, her an yaptıklarının bilincinde olmalı, açık vermeyecek şekilde hesabını tutturmalıdır. Aksi halde Mevlâna'nın dediği gibi "Kim eli boş, sermayesiz pazara giderse ömrü geçer, eli boş olarak geri döner."(21) kuralı ile karşı karşıya gelir. Bu ilişkinin insanın yararına sonuçlanmasının başka yolu yoktur.

Mevlâna'nın Topluma Bakışı:

Mevlâna'ya göre toplum halinde yaşayan insanlardan her biri bir mesleği icra eder. Onun "Bir kişi hem dülger, hem saka, hem de terzi olamaz ya..." (22) sözü toplumda herkesin ayrı bir mesleği icra etmesi gerektiğini bildirmekle birlikte, toplum fertlerinden her birinin diğerine olan ihtiyacını da dile getirir. Şüphesiz toplumsal hayat ancak böyle bir düzen içinde devam eder. Bu düzenin kurulabilmesi için öncelikle ferdin topluma katılması ve toplum yararına, topluma katkılarda bulunması icabeder.

Çile anlayışında dahi insanlardan kopmayı değil, onlara hizmeti telkin eden Mevlâna, insanların bir köşeye çekilmelerine, toplumdan ayrılmalarına karşıdır. Bir aile ortamında dünyaya gelen insanoğlu hayatını bir toplum içinde o toplumla bütünleşerek sürdürebilir. Nitekim, "Azim halvette oturma. Ahmed'in dininde rahiplik iyi değildir. Peygamber rahipliği nehyetti. Kötü huyluların zahmetini çekip sabretmek, bulut gibi halka menfaatli olmak gerek..."(23) diyen Mevlâna toplum içinde, topluma fayda sağlayan bir yaşayıştan yana olmuştur.

Mevlâna, toplum fertleri arasında onların renkleri ve şekillerine bakarak bir ayırım yapılmasına karşıdır. O, insanların suretlerine değil, inançlarına, maksad ve düşüncelerine önem verir. "Hacca gidersen hac yoldaşı ara. Ama ha Hint'li olmuş, ha Türk, ha Arap. Onun rengine, şekline bakma. Azmine ve maksadına bak. Rengi kara bile olsa değilmi ki seninle aynı maksadı güdüyor, aynı senin rengindedir. Sen ona beyaz de. Suretle kalırsan putperestsin. Her şeyin suretini bırak, manaya bak..."(24) sözleriyle Mevlâna toplumla bütünleşmenin yolunu göstermiş, ölümsüz bir değer ölçüsünü insanlara bildirmiştir. Yine görünümün önemsizliğini beyan sadedinde Mevlana "Eğer insan suretle insan olsaydı Ahmed'le Ebu Cehil müsavi olurdu. Duvar üstüne yapılan insan resmi de insana benzer. Bak suret bakımından nesi eksik? (25) der ve "Bu yolda yüzbinlerce insan yüzlü iblis var. Sakın her insan yüzlüyü insan sayma..."(26) diyerek görünüme aldanmamayı öğütler. Keza

21) Mesnevî, VI, 70

22) a.e., V, 199

23) a.e., VI, 41

24) a. e., I, 232

25) a.e., I, 82

26) Mektuplar, s.48

"Tenin değeri canla, canın değeri de Canarın işığıyladır. Can işıksız, diri olsaydı hiç kafirlere ölü denir miydi?" (27) sözüyle de insani diriltten ve yücelten yegâne hasletin imanının aydınlığı olduğu gerçeğini vurgular.

Mevlâna'nın halkla ilgili tesbitlerinden biri de heva ve heveslerinin etkilerinden kurtulmayı, onların oyuncadı olan toplum fertlerini çocuk olarak görmesi, onların gerçek manada rüşde ulaşamadıklarını söylemesidir. Onun "Tanrı sarhoşundan başka bütün halk çocuktur. Heva ve hevesinden kurtulmuş kişiden başka balığ yoktur." (28) ifadesi bu görüşünü açık olarak anlatır. O halde çocuk olarak görülen, genellikle boş ve faydasız şeylerle oyalanan halkın; eğitilmesi, doğru yola iletilmesi, heva ve heves boyunduruğundan kurtarılması, neticede rüşde ulaştırılması icabeder. Bunun için de her halükârda yılmadan, bıkmadan halkın doğru yola davet edilmesi gerekir. Bu konuda Nuh, (A.S.)'in yılları kapsayan mücadelesini misal vererek "Tanrıdan davet emri gelince artık halkın kabul edip etmemesiyle ne işim var? Nuh, tam dokuz yüz yıl kavmini davet edip durdu. Her an da kavminin inkarı arttı. Fakat O, söylemeden vazgeçti mi? Hiç sükut mağarasına çekilmeye kalkıştı mı? Köpeklerin havlamasıyla kervan hiç yolundan kalır mı?" (29) diyen Mevlâna toplumun irşad ve islahı için sürekli bir mücadelenin gerekliliğine işaret eder.

Toplumun bütün fertlerini sevgiyle kucaklayarak onları doğruya yönleltmeye çalışmayı görev bilen Mevlâna, onların iyilikle, güzellikle, gönüllerine girilerek aydınlatılmalarını arzular. "Benim kavga ile işim yok." (30), "Gönüllere girmeye yol bul... Kimya elinde, bu sıfatla düşmanları kendine dost yap." (31) "Düşman bile olsa yine ihsan iyidir. Çünkü ihsan yüzünden düşman daği insana dost olur. Dost olmasa bile hiç olmazsa kini azalır." (32) tavsiyelerinde bulunarak bu konuda izlenebilecek irşad usulünü gösterir.

Toplumun ayakta tutan en önemli bir unsur olarak birlik ve beraberliğin, toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin gerekliliğini belirten Mevlâna bu kanaatini; "Suyu başa dökse baş yararlımaz. Ama toprağa suyu katıp balık yapsan da kurumuş balığı başa atsan baş yararlı." (33) diyerek açıklar. Keza, "Topluluktan bir an bile ayrılmak bil ki şeytanın hilesinden ibarettir." (34), "Topluluğa dost ol. Hatta bir dost bulamazsan put yapan Amad gibi taştan bir dost yont onu sev." (35) sözleriyle de bu görüşünü teyid eder.

27) Mesnevi, III, 207

28) a.e., I, 275

29) a.e., VI, 3 vd.

30) a. e., I, 192

31) a. e., VI, 245

32) a. e., II, 165

33) Mektuplar, s. 9

34) Mesnevi, II, 166

35) a. e., II, 165

Hülasa, Mevlâna'ya göre insan; toplum içinde yaşamak, insanlardan kopmamak, topluma hizmet etmek, toplumun menfaatini gözetmek, insanlar arasında surete dayalı bir ayırım yapmamak, toplum fertlerini sevgi ile kucaklamak ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayıp korumak gibi temel ilkelere sahip çıkarak bunları yaşatmaya gayret göstermelidir.

Toplum Bireyleri İle İlişkileri ve Yöneticiler Hakkındaki Görüşleri :

Mevlâna'nın topluma bakışı konusunu ortaya koyabilmek için onun toplumun her kesiminden insanlarla olan ilişkilerine de bakmak gerekir kanaatindeyim.

Mevlana hiç bir ayırım yapmadan toplumun her kesiminden insanlarla ilişkiler kurmuş, Selçuklu Sultanlarından ona muassır bulunan Sultan İzzeddin Keykavus II (643/655), Rukneddin Kılıç Arslan IV (655/664) zaman zaman onun meclislerine katılmışlar. (36) o dönemin önde gelen idarecilerinden Sahib Şemseddin İsfahani, Celaled-din Karatay, Taceddin Mu'tez, Mu'nuddin Pervane ve Emir Bedreddin Cevhertaş gibi zatlar da ona yakın olmuşlardır. (37) Lakin Mevlâna daha ziyade dervişlerle, yoksullarla, halk tabakasıyla oturup kalkmış, devamlı kalmayacak mevkilere gönül vermemiş, yüksek tabaka ile ancak lüzumu halinde görüşmüş ve temas kurmuştur. (38)

Daha çok esnaf, sanatkâr ve işçilerle yani halkla sıkı ilişkileri olan Mevlâna'nın bu tutumunu izah etmek güç değildir. Çünkü ona göre "Beylik, vezirlik ve padişahlık halka yük olmaktır. Bunlar hakikatte ölümdür, derttir, can vemedir. Kul ol da yeryüzünde at gibi yürü... Cenaze gibi kimsenin boynuna binme, yükünü herkese yükleme, kendine yükle. Baş olmayı az iste..." (39), "Cihan padişahları kötülüklerinden dolayı kulluk şarabından bir koku bile alamamışlardır. Yoksa onlar da Edhem gibi hemencecik coşarlar, sarhoş olurlar dünya saltanatını vurup kırarlardı...Senin taht dediğin şey tahtadan yapılmı bir tuzaktır." (40) "Sana padişahlığı halk verdiyse borç alır gibi yine senden alır. İğreti padişahlığı bırak da Tanrı sana herkesin kabul edeceği hakiki padişahlık versin. Çalma çırpma padişahlık cansız, gönülsüz ve gözsüzdür."(41) ifadelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi Mevlâna, yüksek de olsa geçici mevkilere gönül vermemiş, gönül sultanlığını, ülkeler sultanlığına tercih etmiştir. Buna rağmen, hemen belirtmek isterim ki O, idarecilere olan ihtiyacı inkâr etmemiştir. Onun bu mevzudaki görüşlerini; "Başsız hareket eden kuyruk olur." (42), "Kumandansız kavim başsız bedene benzer." (43) sözleri gayet iyi açıklar. Ancak

36) Prof. B. Füzûzanfer, Mevlâna Celaleddin, cev. Feridun Nafiz Uzluk, İst, 1986, s. 183

37) Gâpınarlı, Abdülbaki, Mevlâna Celaleddin, İst. 1959, s. 218; Prof. B. Füzûzanfer, a.g.e., s. 185

38) Füzûzanfer, a.e., s. 189

39) Mesnevi, VI, 29

40) a.e., IV, 54

41) a. e., IV, 223

42) a.e., V, 117

43) a.e., IV, 162

ona göre; sultan, Süleyman'a, veziri de Asafa benzemelidir. Padişah Firavun, veziri de Haman olursa işte o zaman onlar da toplum da felâketlerden kurtulamaz. (44) Sultan olan kişinin Tanrı huyuyla huylanması, şeytanî hasletlerden uzak bulunması (45), halkı yönetirken Hakkın buyruklarını gözetmesi gerekir. (46) Yoksa mevki hırsı insanı perişan eder, kanaatini de O; "Şehvet hırsı ylandır, mevki hırsı ejderha... İblisin suçu ululuk iddiasından ve mevki yüzündendi. Bir sofraya yüz adam oturur,(sığar) yemek yer. Fakat baş olmak isteyen iki adam dünyaya sığamaz."(47) sözleriyle anlatır.

SONUÇ :

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Mevlâna'nın dünya görüşü ve topluma bakışı tabiatıyla daha çok tasavvufî bir zaviyeden yapılmış değerlendirmeler olmakla beraber. Şüphesiz bu görüşler tartışmaya açık olup kanaatimizce 700 yıl önce söylenmiş olmasına rağmen orijinalitesini muhafaza eden fikirlerdir. İşte bu açıdan 13. yüzyıl Türk - İslam dünyasında yetişmiş, büyük mutasavvıf, mütefekkir, ünlü bilgin Mevlâna; İslam kültürüne, dini düşüncenin gelişimine ve döneminden itibaren halk eğitimindeki derin etkileri sebebiyle İslam toplumuna unutulmaz hizmetler sunmuş, hatta verdiği cihanşumul mesajlarla insanlığa mal olmuş bir şahsiyettir.

Bu makalemizde ele almaya çalıştığımız konular bakımından ise diyebilirim ki onun dünya hakkında yaptığı ilginç teşbihlere dayalı izahları gerçekten kalıcıdır. O bu teşbihlerden her biriyle dünyanın bir özelliğini belirtmeye çalışmış, veciz ifadeleri ve orjinal buluşları ile bunu sağlamıştır. Söz gelişi dünyayı; sesi hoş, içi boş bir davula benzeterek onun insanı aldatan özelliğine dikkat çekişi, onu ağaca benzeterek de adeta o ağacın meyveleri olarak insanların sadece ve sadece orada olgunlaşabileceklerini anlatma esprisi, özlü ve oldukça güçlü ifadelerdir.

Mevlâna'nın dünya-insan ilişkisini açıklamak üzere insanı gemiye, dünyayı denize benzeterek yaptığı izah ise her yönüyle orjinaldir. Çünkü bu teşbihle Mevlâna, herkesin anlayabileceği bir ifade kullanmış, bir cümle içinde zengin manâları dile getirmiştir. Şöyle ki o bu teşbihle; insanın hem dünya ile alakasının önemini hem de onun içinde boğulmamasının lüzumunu anlatmış, eşyanın insana değil, insanın eşyaya tasarruf açısından sahip olması gerektiği gerçeğini veciz bir şekilde ifade etmiş, aynı zamanda dünya-insan ilişkisinde gözetilmesi gerekli dengeyi de gözler önüne sermiştir.

44) Mesnevî, IV, 103

45) a.e., IV, 197

46) a. e., VI, 260

47) a. e., V, 46

Keza insanların kaderi suçlamayı bırakıp çalışmalarını, helâl kazanç temin etmelerini isteyen Mevlâna'nın toplumla ilgili görüş ve düşünceleri öz olarak kardeşliği, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi temin ve teşvik edici niteliktedir.

Mevlâna toplumun her kesiminden insanlarla ilişkileri olan biri olmakla birlikte daha çok halkla içiçe olmuş, sade bir yaşayışı tercih etmiş, toplum bireyleri ile olan ilişkilerinde kavgadan uzak kalmış, sevgiden ve dostluktan yana olmuştur.

Onun yöneticilerle ilgili yaptığı değerlendirmeleri ise genel mânâda sufiyane görüşler olarak görmek gerekir kanaatindeyim.